

УДК 343

DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2022.2.20>**Ковальова О. В.,**кандидат юридичних наук,
завідувач кафедри оперативно-розшукової діяльності
та інформаційної безпеки факультету № 3
Донецького державного університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНО ПРОТИПРАВНІ РИЗИКИ, КОТРІ МОЖУТЬ ВИНИКНУТИ В ПРОЦЕСІ ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Анотація. В статті розглядаються кримінально протиправні ризики, котрі можуть виникнути в процесі вдосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування. Вказується, що законодавець зробив спробу попередити спроби надання завідомо неправдивої інформації, котра може мати наслідком порушення процесу доказування у кримінальному провадженні. Однак, нажаль, окремі випадки є розповсюдженими, такими, що складно своєчасно помітити та можуть значно продовжувати терміни досудового розслідування. В цьому контексті вказаний ризик є достатньо серйозним та має бути заздалегідь врахований. Наприклад, якщо є висока ймовірність надання судовими експертами неправдивого висновку, останній має бути перевірений шляхом залучення експертів із інших, незалежних установ, або установ, які підпорядковані іншим Міністерствам. Зазначено, що систематизація інформації шляхом внесення її до комп'ютерних баз даних, таблиць тощо надасть можливість встановити неправдиву інформацію шляхом співставлення в межах певних програм, таким чином, одним із способів удосконалення інформаційного забезпечення в цьому контексті є створення програмного забезпечення, котре надасть можливість шляхом співставлення виділяти інформацію, котра піддається сумніву із її наступною перевіркою. Підсумовано, що до основних способів уникнення ризиків в процесі вдосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування необхідно віднести: 1) створення техніко-програмного забезпечення, спрямованого на своєчасне встановлення фактичних та потенційних програмних помилок з метою їх виправлення/мінімізації; 2) розробка програмного забезпечення, котре сприятиме зниженню корупційних ризиків шляхом обмеження доступу стороні кримінального провадження, зацікавленій у порушенні процесу досудового розслідування та сприянні контрольним перевіркам внесених корективів органами досудового розслідування у наявні дані; 3) створення програмного забезпечення, котре надасть можливість шляхом співставлення виділяти інформацію, котра піддається сумніву із її наступною перевіркою; 4) перевірка ілюстративної інформації шляхом співставлення із фактичним об'єктом або його попередніми фотозображеннями, достовірність яких не викликає сумнівів; 5) перевірка ілюстративної інформації шляхом співставлення із фактичним об'єктом або його попередніми фотозображеннями, достовірність яких не викликає сумнівів.

Ключові слова: інформаційне забезпечення, досудове розслідування, кримінальні правопорушення, експертна помилка, неправдивий висновок, ризик, програмне забезпечення.

Kovalova O. V. Potential criminal risks in the process of improving the information security of pre-trial investigation

Abstract. The article considers the criminally illegal risks that may arise in the process of improving the information provision of pre-trial investigation. It is indicated that the legislator made an attempt to prevent attempts to provide knowingly false information, which may result in violation of the evidence process in criminal proceedings. However, unfortunately, individual cases are widespread, such that it is difficult to notice in time and can significantly extend the terms of the pre-trial investigation. In this context, the specified risk is quite serious and should be taken into account in advance. For example, if there is a high probability that forensic experts will give a false opinion, the latter should be verified by involving experts from other, independent institutions or institutions that are subordinate to other Ministries. It is noted that the systematization of information by entering it into computer databases, tables, etc. will provide an opportunity to establish false information by comparison within certain programs, thus, one of the ways to improve information support in this context is the creation of software that will provide an opportunity through comparison to highlight questionable information with its subsequent verification. It is summarized that the main methods of avoiding risks in the process of improving the information

support of the pre-trial investigation should include: 1) creation of technical and software aimed at the timely establishment of actual and potential software errors in order to correct/minimize them; 2) development of software that will contribute to the reduction of corruption risks by limiting access to the party of criminal proceedings interested in violating the pre-trial investigation process and facilitating control checks of the corrections made by the pre-trial investigation bodies to the available data; 3) creation of software that will make it possible to identify questionable information by comparing it with its subsequent verification; 4) verification of illustrative information by comparison with the actual object or its previous photographs, the authenticity of which is beyond doubt; 5) verification of illustrative information by comparison with the actual object or its previous photographs, the authenticity of which is beyond doubt.

Key words: *information security, pretrial investigation, criminal offenses, expert error, false conclusion, risk, software.*

На сьогоднішній день кримінально протиправна діяльність є серйозним дестабілізуючим фактором, особливо, – якщо вона стосується порушення нормального процесу досудового розслідування. Інформаційне забезпечення досудового розслідування в цьому контексті може виступати як позитивним, так і негативним чинником, у зв'язку із чим окремі його аспекти потребують серйозного перегляду та вдосконалення. Враховуючи вказане, пропонуємо зупинитись на цьому питанні більш детально.

Відтак, варто звернути увагу на те, що в цьому контексті засоби інформаційного забезпечення досудового розслідування необхідно поділити на ті, що пов'язані із технічним та програмним забезпеченням та ті, що пов'язані із діяльністю людини, спрямованої на забезпечення слідства необхідною доказовою інформацією. Що стосується першого блоку, маємо зазначити, що на сьогоднішній день комп'ютерні системи, котрі реалізують інформаційне забезпечення досудового розслідування вдало захищені міжнародним та національним законодавством. Так, наприклад, у Конвенції про кіберзлочинність, ратифікованій із застереженнями і заявами Законом № 2824-IV від 07.09.2005 вказано, що кожна Сторона вживає такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для встановлення кримінальної відповідальності відповідно до її внутрішнього законодавства за навмисне перехоплення технічними засобами, без права на це, передач комп'ютерних даних, які не є призначеними для публічного користування, які проводяться з, на або всередині комп'ютерної системи, включаючи електромагнітні випромінювання комп'ютерної системи, яка містить в собі такі комп'ютерні дані. Сторона може вимагати, щоб таке правопорушення було вчинене з недобросовісною метою

або по відношенню до комп'ютерної системи, поєднаної з іншою комп'ютерною системою. Кожна Сторона вживає такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для встановлення кримінальної відповідальності відповідно до її внутрішнього законодавства за навмисне пошкодження, знищення, погіршення, зміну або приховування комп'ютерної інформації без права на це. Сторона може залишити за собою право вимагати, щоб поведінка, описана у пункті 1, завдала серйозну шкоду [1]. Таким чином, міжнародний законодавець розуміє всі ймовірні ризики посягання на комп'ютерну інформацію, котра не призначена для публічного доступу та закликає держави прикладати будь-які зусилля для встановлення максимально ефективної кримінально-правової заборони.

Кожна Сторона вживає такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для встановлення кримінальної відповідальності відповідно до її внутрішнього законодавства за навмисне вчинення, без права на це, введення, зміни, знищення або приховування комп'ютерних даних, яке призводить до створення недійсних даних з метою того, щоб вони вважались або відповідно до них проводилися б законні дії, як з дійсними, незалежно від того, можна чи ні такі дані прямо прочитати і зрозуміти. Сторона може вимагати наявності наміру обману або подібної нечесної поведінки для встановлення кримінальної відповідальності. Кожна Сторона вживає такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для встановлення кримінальної відповідальності відповідно до її внутрішнього законодавства за навмисне вчинення, без права на це, дій, що призводять до втрати майна іншої особи шляхом: будь-якого введення, зміни, знищення чи приховування комп'ютерних даних, будь-якого

втручання у функціонування комп'ютерної системи, з шахрайською або нечесною метою набуття, без права на це, економічних переваг для себе чи іншої особи [1]. Що стосується національного законодавства, варто звернути увагу на те, що КК України в ст. 384 передбачено кримінальну відповідальність за введення в оману суду або іншого уповноваженого органу.

В статті вказано, що завідомо неправдиве показання свідка, потерпілого, завідомо неправдивий висновок експерта, спеціаліста, складені для надання або надані органу, що здійснює досудове розслідування, виконавче провадження, суду, Вищій раді правосуддя, тимчасовій слідчій чи спеціальній тимчасовій слідчій комісії Верховної Ради України, подання завідомо недостовірних або підроблених доказів, завідомо неправдивий звіт оцінювача про оцінку майна, а також завідомо неправильний переклад, зроблений перекладачем у таких самих випадках, - караються виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до двох років. Ті самі дії, поєднані з обвинуваченням у тяжкому чи особливо тяжкому злочині, або зі штучним створенням доказів обвинувачення чи захисту, а також вчинені з корисливих мотивів, – караються виправними роботами на строк до двох років або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років [2]. Таким чином, законодавець зробив спробу попередити спроби надання завідомо неправдивої інформації, котра може мати наслідком порушення процесу доказування у кримінальному провадженні. Однак, нажаль, окремі випадки є розповсюдженими, такими, що складно своєчасно помітити та можуть значно продовжувати терміни досудового розслідування. В цьому контексті вказаний ризик є достатньо серйозним та має бути заздалегідь врахований. Наприклад, якщо є висока ймовірність надання судовими експертами неправдивого висновку, останній має бути перевірений шляхом залучення експертів із інших, незалежних установ, або установ, які підпорядковані іншим Міністерствам.

Аналіз ст. 384 КК України дозволяє в залежності від способу вчинення кримінального правопорушення виділити наступні способи

введення в оману суду або іншого уповноваженого органу: надання завідомо неправдивих показань; складання та/або надання завідомо неправдивого висновку експерта; подання завідомо недостовірних, або підроблених доказів; складання та/або подання завідомо неправдивого звіту оцінювача; складання та/або подання завідомо неправдивого перекладу. Наведена класифікація способів введення в оману суду або іншого уповноваженого органу дозволить слідчому встановити ще невідомі елементи криміналістичної характеристики таких кримінальних правопорушень, визначати які ситуації склалися під час розслідування, вчасно оцінювати й використовувати одержані показання та планувати свої подальші дії. Також знання способів допоможе обирати тактичні прийоми як під час допиту підозрюваних осіб, так і при проведенні інших слідчих (розшукових) дій. Розкриваючи способи дачі завідомо неправдивих показань, вчені зауважують, що вони можуть містити в собі дії по підготовці, вчиненню та прихованню. Результати проведеного дослідження дозволили їм виділити наступні способи вчинення завідомо неправдивих показань: дача завідомо неправдивих показань свідком, потерпілим, спонтанно (без попереднього обміркування показань); попереднє обміркування майбутніх показань із вигаданням легенди, неіснуючого алібі; дача завідомо неправдивих показань, які пов'язані зі створенням фейкових (неправдивих) слідів кримінального правопорушення [3, с. 126]. Варто звернути увагу, що систематизація інформації шляхом внесення її до комп'ютерних баз даних, таблиць тощо надасть можливість встановити неправдиву інформацію шляхом співставлення в межах певних програм, таким чином, одним із способів удосконалення інформаційного забезпечення в цьому контексті є **створення програмного забезпечення, котре надасть можливість шляхом співставлення виділяти інформацію, котра піддається сумніву із її наступною перевіркою.**

Надаючи характеристику дій злочинця по підготовці до дачі завідомо неправдивих показань вчені відзначають про те, що ними найчастіше є: написання та заучування тексту показань, які особа має намір надати; підшукування осіб, які могли б підтвердити завідомо неправ-

диві показання (підкуп, погроза, використання дружніх зв'язків); обміркування та зіставлення вигаданих показань з відомими фактами, зібраними речовими доказами та показаннями інших учасників [3, с. 126]; вивчення обстановки, умов та осіб, відносно яких злочинець має намір дати неправдиві показання. За способом виявлення неправдивих показань за доцільне серед них виділити наступні групи; неправдиві показання, які виявляються шляхом зіставлення показань різних учасників кримінального провадження; неправдиві показання, що виявляються шляхом аналізу показань однієї й тієї ж особи, але отримані в різний час та мають суттєві розбіжності; неправдиві показання, що виявляються шляхом аналізу показань особи та інших, зібраних по кримінальному провадженню доказів; встановлення неправдивих показань під час розслідування іншого кримінального провадження [3, с. 127]. Матеріали слідчо-судової практики вказують на те, що завідомо неправдиві показання найчастіше виявляються шляхом аналізу показань особи та інших, зібраних по кримінальному провадженню доказів [4]. Вказане ще раз підтверджує нашу тезу про доцільність та необхідність залучення штучного інтелекту для перевірки інформації, наданої учасниками кримінального провадження, шляхом кореляції всіх існуючих засобів інформаційного забезпечення досудового розслідування.

Надаючи характеристику способам вчинення завідомо неправдивого висновку експерта, вчені зазначають, що він залежить, в першу чергу від алгоритму дослідження та структури висновку експерта. Аналіз норм чинного кримінального законодавства залежно від етапів та видів експертної діяльності дозволив виділити такі способи вчинення завідомо неправдивого висновку експерта: складання завідомо неправдивого висновку експерта; надання завідомо неправдивого висновку експерта; складання та надання завідомо неправдивого висновку експерта [5, с. 113]. Способи складання завідомо неправдивого висновку експерта залежні від структури даного виду документа. Структура висновку експерта складається з таких частин: вступна, дослідницька й резолютивна. Статистичні дані зареєстрованих та направлених до суду кримінальних правопорушень вказують на те, що на сьогодні таких видів криміналь-

них правопорушень як складання завідомо неправдивого висновку експерта не зареєстровано. Однак, загальні положення вчення про спосіб вчинення злочину дозволяють виділити типові способи складання завідомо неправдивого висновку експерта на підготовчій (попередній), аналітичній (роздільній), порівняльній та синтезуючій (оціночній) стадії експертного дослідження [5, с. 113]. Варто звернути увагу на те, що вказані кримінальні правопорушення є латентними, що, в першу чергу, обумовлено тим, що судові експерти мають спеціальні знання, котрі відсутні у інших суб'єктів органів досудового розслідування, а тому висновки сприймаються останніми як апіорі вірні та об'єктивні. Фактично, перевірити таку інформацію може тільки особа, яка також має такого роду знання та тільки у випадку, якщо до об'єкта дослідження не було застосовано руйнівні методи дослідження. У протилежному випадку, довести неправдиві дані, надані судовим експертом майже не можливо. Проблеми також можуть виникнути на стадії встановлення суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, в частині доведення умислу саме на навмисне внесення неправдивих даних, а не експертної помилки.

Експертна помилка являє собою судження експерта або його дії, що не відповідають об'єктивній дійсності й тому не приводять до досягнення мети експертного дослідження. Вони є результатом добросовісної помилки. І ця обставина відрізняє експертну помилку від завідомо неправдивого висновку, тобто злочинного діяння [5, с. 113]. Науковці пропонують класифікувати помилки судового експерта під час експертиз за характеристикою сторін процесу експертного дослідження [5, с. 114; 6, с. 14; 7, с. 76]. Підставою для цього є поділ експертних помилок за їх сутністю: на нормативно-правові (процесуальні); методологічні; організаційно-управлінські. Нормативно-правові (процесуальні) помилки виникають тоді, коли експерт не дотримується норм закону, що регламентують проведення судової експертизи. Процесуальних помилок, як засвідчує судова, слідча та експертна практика, припускаються: коли вирішують питання правового характеру (винуватості та відповідальності осіб, причетних до вчинення злочину; правової оцінки

фактів та їх кваліфікації); не на підставі спеціальних знань; без використання права запиту на надання додаткових матеріалів за недостатньої кількості порівняльних матеріалів та (або) відсутності необхідних відомостей про обставини справи; якщо у висновку викладають результати аналізу та оцінки достовірності висновку первинної судової експертизи; послуговуючись термінологією, яка містить правову оцінку («підроблений бланк», «підлог», «шахрайство», «порушення» тощо). Методологічних експертних помилок можуть припускатися у процесі пізнання сутності, властивостей, ознак об'єктів експертного дослідження. Вони є результатом відображення у свідомості експерта об'єкта дослідження, що не відповідає об'єктивним властивостям, які характеризують цей об'єкт. За механізмом виникнення такі помилки поділяють на психологічні, логічні та фактичні (предметні) [8]. Експертна помилка є також ризиком, котрий може виникати в процесі удосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування, оскільки, не дивлячись на її «добросовісність», органи досудового провадження можуть отримати неправдиві відомості, котрі ускладнять встановлення обставин кримінального правопорушення.

Методологічні помилки становлять значну частку всіх помилок. Організаційно-управлінськими помилками є: неправильна послідовність дій; вибір неналежних засобів або використання несправних приладів; невиконання правил експлуатації складних технічних пристроїв; недотримання положень методики; помилки в розрахунках, неправильний вибір параметрів і коефіцієнтів; описки. Науковці пропонують вирішувати питання щодо того, чи є висновок експерта помилковим, застосовуючи такі три шляхи: процесуальний, методичний та оціночний [6, с. 78]. Процесуальний передбачає можливість призначення повторних експертиз із тих самих питань як засобу перевірки попередньо виконаних досліджень. Методичний має непроцесуальний характер реалізації і передбачає можливість надання спірних висновків експертиз на розгляд відповідних секцій відомчих науково-методичних рад. Ці органи приймають колективне рішення про доцільність і надійність використаних у процесі досліджень методик із поставлених перед експертом запитань,

а також обґрунтованості висновків. Оціночний шлях реалізують слідчі або суд під час розгляду справи. Згідно зі ст. 94 Кримінального процесуального кодексу України, яка визначає загальні правила оцінки доказів, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ під кутом зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення [7]. Таким чином, одним із шляхів удосконалення інформаційного забезпечення в цьому контексті мають стати **підвищення кваліфікації працівників судово-експертних установ, в частині знання нормативно-правових, організаційно-управлінських та методологічних особливостей проведення судово-експертних досліджень з метою надання об'єктивного та правдивого висновку.**

Неправдиві відомості в ступній частині висновку можуть подаватися відносно об'єктів, поданих на експертизу; цілісності їх упаковки; кваліфікації експерта. Так, у вступній частині можуть бути: 1) відображення неповного переліку об'єктів, що підлягають дослідженню, і зразків наданих для проведення експертизи, 2) відображення таких відомостей про стан об'єктів, які насправді не відповідають дійсності та подальша заміна наданих на експертизу доказів або їх частин, 3) відображення неправдивих відомостей про псування або руйнування об'єктів унаслідок неправильного упакування, транспортування або інших причин [8, с. 114]; надання неправдивої інформації в дослідницькій частині. Неправдива інформація може подаватися відносно використаної методики, повноти проведених досліджень. Відповідно вступна частина містить правдиву інформацію, а дослідницька та заключна – неправдиву. Беручи до уваги взаємозалежність аналітичної та порівняльної стадії експертного дослідження вчені виокремлюють такі способи надання завідомо неправдивої інформації в дослідницькій частині: 1) використання ілюстрацій, які не відповідають наданим на експертизу об'єктам; 2) часткова заміна правдивих

фактів про досліджувані об'єкти вигаданими; 3) повне виключення правдивих фактів і заміна їх недійсними; надання неправдивої інформації тільки в заключній частині висновку експерта. У результаті висновки експерта не є похідними від проведеного дослідження та можуть суперечити вступній та/або дослідницькій частинам. На заключній стадії одним із способів складання завідомо неправдивого висновку експерта є відображення висновків, які повністю або частково не відповідають дослідницькій частині висновку експерта [8, с. 113-114]. Що стосується ілюстрацій, маємо зазначити, що під час проведення дослідження заборонено використовувати будь-які графічні фоторедактори, з метою відображення фактичних та об'єктивних характеристик досліджуваного об'єкту. Одним із способів удосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування в цій частині має бути **перевірка ілюстративної інформації шляхом співставлення із фактичним об'єктом або його попередніми фотозображеннями, достовірність яких не викликає сумнівів.**

Таким чином, проведене дослідження дозволило підсумувати, що до основних спо-

собів уникнення ризиків в процесі вдосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування необхідно віднести: 1) створення техніко-програмного забезпечення, спрямованого на своєчасне встановлення фактичних та потенційних програмних помилок з метою їх виправлення/мінімізації; 2) розробка програмного забезпечення, котре сприятиме зниженню корупційних ризиків шляхом обмеження доступу стороні кримінального провадження, зацікавленій у порушенні процесу досудового розслідування та сприянні контрольним перевіркам внесених корективів органами досудового розслідування у наявні дані; 3) створення програмного забезпечення, котре надасть можливість шляхом співставлення виділяти інформацію, котра піддається сумніву із її наступною перевіркою; 4) перевірка ілюстративної інформації шляхом співставлення із фактичним об'єктом або його попередніми фотозображеннями, достовірність яких не викликає сумнівів; 5) перевірка ілюстративної інформації шляхом співставлення із фактичним об'єктом або його попередніми фотозображеннями, достовірність яких не викликає сумнівів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Конвенція про кіберзлочинність, ратифікованій із застереженнями і заявами Законом № 2824-IV від 07.09.2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n976>
3. Котлубаєва К.С. Способи завідомо неправдивих показань. Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Проблеми вдосконалення правового забезпечення 288 прав і свобод людини і громадянина» (м. Запоріжжя, 24-25 червня 2016 р.). Запоріжжя, 2016. С. 125-128.
4. Котлубаєва К.С. Способи введення в оману суду або іншого уповноваженого органу. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua>
5. Котлубаєва К.С. Завідомо неправдивий висновок експерта: способи вчинення. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики : збірник матеріалів міжнародно науково-практичної конференції, присвяч. 95-річчю створення Харківського НДІ суд. експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса* (Харків, 10-11 жовтня 2018 р.). Харків : Право, 2018. С. 113-114.
6. Абрамова В. М., Свобода Є.Ю. Помилки у судово-експертній діяльності: сутність, умови виникнення та види. *Криміналістика и судебная экспертиза*. 2014. Вып. 59. С. 72-79.
7. Завдов'єва І. Г., Горбенко В. О., Дяченко О. М., Черкашина Н. О. Помилка та її значення в судово-експертній діяльності. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/16715/1/krym_visnyk_30%282%292018_31-39.pdf
8. Багіров С. Р. Причинний зв'язок у злочинах, що вчиняються через необережність: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / С. Р. Багіров. Київ, 2005. 20 с